

„BANUL” ÎN PRINCIPATELE ROMÂNE ȘI BASARABIA SINONIM CU PLATA TAXELOR ȘI DĂRILOR

Valentin TOMULEȚ

Din cele mai vechi timpuri banii au servit ca mijlocitori în relațiile dintre oameni, la fel cum limba servește ca mijloc de comunicare între oameni.

Procesul de apariție a banilor este legat de etapele de dezvoltare a economiei de schimb și cuprinde în fond patru faze: **a)** faza în care în calitate de echivalent în procesul de schimb serveau mărfurile mai mult solicitate (*sarea, blănurile, vitele ș.a.*); **b)** faza în care în calitate de echivalent serveau metalele prețioase (*obiectele de cupru, aramă, argint, aur sau lingourile*); **c)** faza în care în calitate de echivalent serveau monedele bătute; **d)** faza în care banii în esența lor au îndeplinit funcția de echivalent general.

Ulterior, în urma demonetizării aurului, banii au încetat de a mai fi marfă. Ceea ce numim astăzi bani sunt titluri de valoare emise de stat, investite cu putere de cumpărare și de plată.

Banii îndeplinesc următoarele funcții:

- 1)** măsură a valorii mărfurilor și serviciilor;
- 2)** funcția de mijloc de circulație;
- 3)** funcția de mijloc de plată;
- 4)** funcția de mijloc de acumulare;
- 5)** funcția de bani universali, care sunt utilizați în relațiile economice dintre țări.

În actuala economie de piață banii servesc ca etalon general de măsură a valorilor de mărfuri și servicii.

În comunicarea de față vom vorbi nu despre una din aceste funcții ale *banilor*, dar despre o funcție indirectă, convențională a *banilor*, sub care v-om înțelege orice fel de monedă utilizată în Principatele Române și Basarabia, sinonimă cu plata taxelor și dărilor și care în asemenea caz au luat denumirea taxei sau dării.

La început **banii** au desemnat monedele bătute din argint de banii Croației (1272) și Sloveniei (*denarii banales* sau simplu *banales*) care au circulat în Transilvania și, foarte posibil, în Țara Românească. Mai târziu, cu denumirea de *ban* se subînțelegea orice fel de monedă. În Țara Românească Vladislav I (1364-1377) a bătut cea mai veche monedă românească denumită *banul muntean* (1365). Voievozii următori, timp de aproape un veac, au continuat să bată banul de argint sau bronz, care a circulat pe piața internă și externă până în secolul al XVIII-lea. În Țările Române denumirea de ban

sera sinonimă cu *birul*, dat la sfârșitul secolului al XVII-lea unor dări plătite în bani, care purtau numele obligației pentru care erau strânse: *banii fânului*, *banii menzilului* sau *banii poștei*, *banii miriei* (pentru plata obligațiilor față de fiscul imperial), *banii steagului* (la schimbarea domnului) etc. În Moldova, în secolele XVI-XVII, birul purta adeseori numele monedei în care era strâns (zloți, lei, taleri etc.). În Transilvania în secolul al XVI-lea sunt amintiți *banii creștinătății* ca obligație a iobagilor.

Pentru a înțelege mai profund semnificația banilor ca sinonim al taxei sau dării, la început, să definim succint aceste noțiuni. Sub noțiune de *taxă* subînțelegem numele general al dărilor plătite în favoarea vistieriei sau al unei instituții, în schimbul unor servicii prestate de acestea.

Darea (nodamb), reprezintă prelevările periodice, în camera domnească sau în vistierie, asupra bunurilor și produselor materiale sau, în termeni moderni, asupra izvoarelor de venituri și a veniturilor înseși. Multă vreme, dările au reprezentat un venit privat al domnului, afectat întreținerii persoanei și curții sale. Dările nu pot fi identificate cu impozitele moderne, din simplul considerent că fundamentul dărilor este altul decât al impozitelor. Istoriografia contemporană scoate în evidență faptul că determinarea caracterului formal al dărilor e posibilă prin referire la categoriile fiscale moderne. În această ordine de idei pot fi distinse: **1. Dări cu caracter real**, prelevate asupra bunurilor materiale – izvoare de venituri – și asupra veniturilor: produse agricole, viticole, pomicole, vite, produse animaliere, albine etc. Pot fi distinse **dări pe capital** (oieritul, văcăritul, stupăritul, goștina etc.) și **dări pe venit** (vinăriciu, găletărit, măjerit, camănă, bezmăn etc.). În categoria *dărilor reale* pot fi încadrate, pentru Țările Române: găleata sau câbla (găletărit, câblărit), vinăriciu și părpalitul, vama oilor (oierit) și dijma din produsele lactate (caș, brânză), vama porcilor (numită mai târziu goștină sau gorștină), ialovița, vama peștelui, vama albinelor (albinărit), dijma din poame (coșniță), dijma din fân, dijma din lemne, ciohodărit etc. Aceste dări mai sunt numite dări vechi, apărute până în sec. al XVI-lea. Odată cu instalarea dominației otomane, fiscalitatea se înăsprește. Apar dări noi: mierea împărătească, birul untului, birul vacilor și oilor (slugeria), birul cailor împărătești, birul lemnului, rânduiala cânepei, săpunăritul, gârdurăritul, fumăritul bălților, uluc-hacul, căminăritul, văcăritul, tutunăritul, cotăritul, fumăritul (pe cârciumi și pivnițe) etc. Din categoria dărilor reale în Moldova distingem: desetina din vin, din albine, măjile de pește, bărbânțele de icre și de miere, ilișul, desetina (goștina) din porci, coloadele de grâu și orz, desetina din varză, camăna (pe cârciumi), cepăria, bezmănul de ceară etc. **2. Dări cu caracter personal** – legate direct de persoana contribuabilului, impunerea făcându-se după criteriul averii materiale: birul sub toate denumirile: dajdie, haraci,

bir cnezesc, bir de Curte (în Țara Românească), bir nemțesc (în Moldova). Distincția dintre bir – dare personală – și dare reală este determinată în tehnica mai ușoară a așezării și încasării lui.

Din punctul de vedere al incidenței, dările pot fi clasificate în **directe** și **indirecte**. **Dările directe**, ca și impozitele moderne, se disting prin aceea că sunt încasate periodic și direct de la contribuabili pe baza unor evidențe contabile (crestături, catastife, recensăminte fiscale etc.), corespunzătoare rolurilor nominative fiscale. Plata lor se face, de regulă, de cei care le și suportă sarcina. În această categorie intră majoritatea dijmelor și birul. **Dările indirecte** sunt întâmplătoare, nu se încasează pe baza unor evidențe, se aplică asupra bunurilor de consumație și a serviciilor diverse și nu se suportă de cei care le plătesc, ci, indirect, de consumator. În această categorie pot fi înscrise toate dările pe circulația produselor, pe actele de comerț, precum și taxele pentru diferite servicii: vămi din interiorul țării, pârcălăbia (mortasipia), păhărnicia, cepăria, uluc-hacul, cornăritul, tutunăritul, cotăritul, cântăritul domnesc, fierăria și sărăria, sărăritul munților, cerăritul etc. La început, plata dării se efectua în natură, cu excepția birului, care a fost prima dare plătită în bani. Quantumul dării în natură – numele generic „vămi” – era de 1/10, așa cum indică și nomenclatura tehnică: *dijmă* (lat. *decima*, a zecea parte), *desetina* și *zeciuiala*.

Izvoarele de epocă, în special cele rusești, din sec. al XIX-lea, clasifică dările existente în Imperiul Rus în **dări regulate** (*постоянные* sau *окладные подати*¹), la care era impusă toată populația contribuabilă, în care erau incluse *birul* și *dajdia*, și **dări neregulate** (*непостоянные* sau *неокладные подати*), încasate de la venituri suplimentare, în care erau incluse *goștina*, *desetina*, *vădrăritul*, *pogonăritul* etc.

Dări regulate erau dările al căror quantum se stabilea din timp, adică mărimea plății care trebuia vărsată de un grup de contribuabili în vistierie,

¹ De la cuvântul *оклад* (quantumul dării) sau cantitatea de dări, pe care fiecare unitate impozabilă era obligată să o plătească vistieriei, stabilită de legislația în vigoare în mod diferit: în cazul impozitului pe persoană (*подушная подать*) („pe suflet”), la bază era pusă averea, iar în cazul dijmei (în natură sau în bani), criteriul de bază era apartenența la starea socială în care era împărțită populația guberniei, reieșind din fertilitatea solului și natura activităților industriale. În quantumul dării erau incluse doar persoanele de sex masculin. Numărul de persoane incluse în quantumul dării se stabilea în mod diferit pentru fiecare județ, oraș și sat. Drept criteriu pentru o asemenea compartimentare servea: 1. recensământul fiscal, 2. adăugarea sau includerea în quantumul dării după petrecerea recensământului fiscal și 3. excluderea din quantumul dării. Numărul de persoane incluse în quantumul dării nu se schimba de la un recensământ fiscal la altul și nu depindea de numărul persoanelor decedate, care au fugit, care erau date în recruți sau care au fost judecate.

spre exemplu, de contribuabilii din cadrul unui ținut, care ulterior era împărțită pe fiecare gospodărie și contribuabil în parte. Dărilor regulate erau cunoscute de întreaga populație, erau determinate de rezultatele recensămintelor fiscale (*ревизские сказки*), petrecute special în acest scop, și incluse în registre speciale. *Dări neregulate* erau dărilor al căror cuantum nu putea fi stabilit din timp. Ele erau încasate în bani sau în natură și erau, în fond, acele dări care erau supuse cu greu evidenței și din care considerent guvernul le dădea în concesiune.

Modalitatea de încasare a dărilor neregulate, cum constatau autoritățile regionale la mijlocul anilor '20 ai sec. al XIX-lea, este foarte complexă, dificilă pentru popor și pentru administrație și, principalul, nu poate fi protejată niciodată de abuzurile din partea acelor care le încasează. Guvernului îi vine destul de greu să estimeze în fiecare an numărul de oi, capre, stupi de albine, porci, cantitatea de vin și suprafața de pogoane cultivate cu tutun, din care cauză toate aceste dări, fiecare în mod separat și în timp diferit, le dă în concesiune. În cazul în care prețul oferit de către concesionari este mic, guvernul încasează aceste dări prin intermediul funcționarilor săi, dar și de această dată este foarte greu a preîntâmpina abuzurile grave. Folosind în acest scop mulți funcționari, guvernul este nevoit să-i distragă pe aceștia de la ocupațiile lor cotidiene, iar poporul puțin probabil că a simțit o ușurare, din simplul considerent că funcționarii, pentru a-și îndeplini obligațiunile, erau nevoiți să se deplaseze în teritoriu cu căruțele locuitorilor.

Dărilor neregulate – desetina și pogonăritul – erau date în concesiune în ansamblu, cu acea deosebire că suma încasată de la aceste două dări era diferită.

Dărilor de bază, care completau bugetul statului, erau cele regulate. Ele constituiau, în primii zece ani după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, cca 70% din toate încasările la buget.

În Țările Române și Basarabia a fost cunoscute următoarea formă convențională a *banilor*, sinonimă cu plata taxelor și dărilor:

BANII ALBINELOR – dare destul de veche, numită *albinărit*, stabilită asupra produselor albinelor (miere și ceară), deosebită de darea asupra stupilor, care apare ca un impozit pe avere (capital). Termenul de albinărit apare în documentele vechi muntene și transilvănene (*datul albinelor*, „*banii albinelor*”).

BANII GRAJDULUI – dare încasată de la țigani, în Moldova în secolul al XVIII-lea pentru întreținerea grajdului domnesc.

BANII GROSULUI – dare stabilită de *agă* – mare dregător din Țările Române cu începere din secolul al XVI-lea. Către sfârșitul secolului comanda detașamentele de dorobanți. Sub Mihai Viteazul – purta titlul de *mare agă*

și participa la ședințele sfatului domnesc. În secolul al XVII-lea – comanda ostașii pedestri: dorobanți, seimeni, lefegii, scutelnici; era, după marele spătar, al doilea comandant al armatei. În secolul al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea sarcina marelui agă era de a asigura ordinea în capitală. Venitul lui provenea, la început, din daruri de la ostași și de la judecăți. Ulterior, „ploconul agiesc” a fost reglementat, fiind perceput și de la starostii de bresle, de la cârciumi, de la cei eliberați din închisoare („banii grosului”). În Moldova mai sânt amintite *bani de loc agesc* și *pecetea agească*, taxe percepute de la cârciumi din Iași.

BANII HACULUI SURUGIILOR – obligația locuitorilor de a da bani pentru plata surugiilor aflați în slujba menzifului (instituția poștei domnești).

BANII MASALELOR – dare plătită de țigani domnești, în Moldova în secolele XVIII-XIX, pentru masalele cu care se lumina curtea domnească.

BANII MIRIEI – dare încasată în Țara Românească în vremea lui Constantin Brâncoveanu pentru plata unor obligații față de fiscul imperial otoman (la 1696 era de 42.300 taleri).

BANI PENRU MASĂ (*денги для содержания чиновников русского консула*) – bani plătiți lunar de Divanele Principatelor Române pentru hrană funcționarilor Cancelariei senatorului rus, guvernatorului civil și președinților Divanurilor Moldovei și Țării Românești (S.S. Kușnikov și V.I. Krasno-Milășevici), în timpul războiului ruso-turc din anii 1806-1812.

BANI PENTRU RAȚIE (*денги для содержания чиновников русской армии*) – bani încasați de la populația Principatelor Române în timpul războiului ruso-turc din anii 1806-1812 pentru întreținerea armatei ruse de ocupație, care, după sfârșitul războiului, au fost anulați.

BANI DE BEILIC (*бейличные деньги*) – taxă încasată în unele orașe din Basarabia, după anexarea ei la Imperiul Rus, de la locuitorii comunităților orășenești în timpul eliberării certificatelor pentru obținerea pașapoartelor.

Această taxă era încasată ilegal de către comunitățile orășenești din orașul Bender, fără știrea Dumei orășenești, sub pretextul întreținerii starostilor, conțopiștilor, bătrânilor, reprezentanților comisiilor de încartuire, funcționarilor (*десятицких*) din cadrul Dumei și pentru acoperirea altor necesități. Comunitățile orășenești nu raportau Dumei despre încasarea acestor bani, iar în ce privește evidența veniturilor și cheltuielilor, aici era un adevărat haos. Aceste nereguli prejudiciau serios încasarea prestațiilor de stat, din considerentul că atât persoanele care eliberau certificatele, cât și deținătorii acestora nu purtau niciun respect față de Duma orășenească, dar nici față de Consiliul bisericesc. În scurt timp această taxă a fost anulată.

Cu denumirea *beilic* figurează taxă stabilită la comercializarea oilor răspândită pe teritoriul Basarabiei până în anii '20 ai sec. al XIX-lea.

BANI PENTRU CURTE (*дворовые деньги*) – taxă la care era impusă fiecare Curte pentru întreținerea Dicasteriei Exarhale din Chișinău. Taxa a fost introdusă în 1813, după instituirea în octombrie 1812 a Dicasteriei Exarhale din Chișinău. Bani de Curte erau colectați de către parohiile din Basarabia.

BANI PENTRU LOC (*деньги за место*) – taxă încasată de la populația din Basarabia pentru locul ocupat de car sau căruță, la piață, în zilele de iarmaroc. Izvorul nu indică mărimea taxei.

Cele expuse permit să concluzionăm despre una din funcții ale *banilor*, sub care înțelegem orice fel de monedă utilizată în Principatele Române și Basarabia, sinonimă cu plata taxelor și dărilor și care a luat denumirea acestora.

Bibliografie:

Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), F. 3, inv. 1, d. 341, f. 1-1 verso.

ANRM, F. 3, inv. 1, d. 429, f. 169 verso-170 verso.

ANRM, F. 3, inv. 1, d. 1192, f. 86-86 verso.

ANRM, F. 205, inv. 1, 1818, d. 2267, f. 1-6 verso.

Arhiva Istorică de Stat din Rusia (AISR), F. 1400, inv. 1, d. 1692, f. 9 verso.

AISR, F. 1281, inv. 2, d. 74, f. 9.

Agachi A., *Țara Moldovei și Țara Românească sub ocupația militară rusă (1806-1812)*, Chișinău, 2008, p. 50.

Documente turcești privind istoria României. Vol. III. 1791-1812. Întocmite de Mustafa A. Mehmet, București, 1996, p. 373.

Instituții feudale din Țările Române. Dicționar, București, 1988, p. 139-140.

Kalačev N.V., *Zemetki (statističeskie i archeologičeskie) ob Insare i ego uezde*, in: *Archiv istoriko-juridičeskich svedenij odnosjaščichsja do Rossii, izdavaemyj Nikolaem Kalatovym. Knigi vtoroj, polovina pervaja, M., 1855, c. 86.*

Rukovodstvo k poznaniju dejstvujučich russkich gosudarstvennych, graždanskich, ugovnyh i policejskich zakonov sostavlennoe staršim učitelem zakonovedenija v S.Peterburgskoj Larinskoj gimnazii, kandidatom prav F. Proskurjakovym. I. Gosudarstvennye zakony, SPb., 1854, c. 303.

Tomuleț V., *Basarabia în epoca modernă (1812-1918) (Instituții, regulamente, termeni)*. Ediția a III-a, revăzută și adăugită, Iași, 2014, p. 92.